

การบริหารจัดการโบราณสถานในวัดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
The Administration of Archaeological Sites in Buddhist Monasteries
for Sustainable Development

พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม

Phramaha Mongkholkan Thitadhammo

พระวรพนธ์ วรธมโม (ตันท์พูนเกียรติ)

Phra woraponte varadhammo,(Tanpoonkiat),.Ph.D.

วัดพุทธเมตตาบุญญาภาพ

Wat Buddhamettabunyanupab

พระสุชีสม สิลเตชปุตติโย (จिरมหาสุวรรณ)

Phra Sukheesom Silatechaputtiyo,(Jiramahasuwan),

วัดพุทธเมตตาบุญญาภาพ

Wat Buddhamettabunyanupab

E-mail : Mongkholkan1977@gmail.com, varadharmmo@gmail.com,

jiramahasuwan@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 11 กุมภาพันธ์ 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 15 กุมภาพันธ์ 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 8 เมษายน 2567

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการบริหารวัดของเจ้าอาวาสที่มีโบราณสถานในการบริหารจัดการโบราณสถานในวัดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเน้นความสำคัญของวัดที่มีโบราณสถานเพื่อสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้น

ดังนั้น หน้าที่ของเจ้าอาวาสในการบริหารวัด จึงต้องการการมีส่วนร่วมและมีการพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปแบบของการอนุรักษ์ในเชิงวัฒนธรรมและอนุรักษ์โบราณสถานอันเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของสถานที่นั้น ๆ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการที่จะเข้าใจ และให้การร่วมมือของเจ้าของถิ่นอันมีประชาชนและองค์กรท้องถิ่น โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำและสร้างความเข้าใจให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของวัดให้เกิดขึ้นต่อไป

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ, โบราณสถาน, การพัฒนาที่ยั่งยืน

ADSTRACT

The study of the administration of archaeological sites in Buddhist monasteries for sustainable development focused on the Buddhist monasteries which have archaeological sites in order to make sustainable development. Therefore, the abbots have the administrative duties to join the sustainable

development in the form of cultural conservative manner suitable for the image and identity of such archaeological sites. It is extremely important to understand the local people and cooperate with the people and local organizations, having the abbots as leaders to create harmony for the sustainable development of the monasteries

Keywords : Administration, Archaeological, Sustainable Development

บทนำ

การบริหารจัดการโบราณสถานในวัดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับดำเนินกิจการคณะสงฆ์ และกิจการพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุด และเป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา เป็นองค์หลักในการปกครองคณะสงฆ์ หลักเกณฑ์และวิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับวัด ทรงตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งสิ้น เช่นเดียวกับบทบัญญัติว่าด้วยมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นสถาบันหรือองค์กรปกครองคณะสงฆ์สูงสุด วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือบุคคลตามกฎหมาย และตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่ง (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) 2545: 16) และสำหรับการบริหารวัดที่ มหาเถรสมาคมกำหนดขึ้นนั้นมี การปกครองคณะสงฆ์ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ 2538, :32)

โบราณสถาน นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ปัจจุบันวัดมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมคือ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถานที่สำคัญ เพราะภายในวัดประกอบไปด้วยศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นอารยธรรมและความเจริญของชาติอันเป็นแหล่งรวม ที่สามารถศึกษาย้อนกลับไปได้ในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน นอกจากนี้ วัดยังเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม สงบ สันโดษตามหลักพระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้ โบราณสถานจึงเป็นเป็นทรัพยากร เป็นวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่มนุษย์ใช้สติปัญญา และความรู้ความสามารถสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือดัดแปลงจากทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อตน และสังคมในสมัยนั้น ๆ สถานที่เหล่านั้นเมื่อตกทอดเป็นมรดกมาถึงคนรุ่นเราก็กลายเป็นโบราณสถาน ฉะนั้น โบราณสถานจึงเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่งที่บอกความเป็นมาของบรรพบุรุษที่อยู่ในสังคมระดับต่าง ๆ ตั้งแต่กลุ่มชนขนาดเล็กจนถึงหมู่บ้านเมือง และประเทศชาติต่อเนื่องมาจนถึงสมัยเรา ประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาดังกล่าวแสดงพัฒนาการของผู้สร้างสมัยก่อน ส่วนการอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นไว้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ที่เป็นหน้าที่ของคนรุ่นเราและรุ่นต่อ ๆ ไป การ "อนุรักษ์" และการจัดการที่เป็นระบบมีมาตรฐาน สามารถที่จะรักษามรดกทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี (พิสิฐ เจริญวงศ์ 2550: 21)

ด้วยเหตุนี้ การบริหารจัดการวัดในปัจจุบันนี้ยังติดอยู่กับรูปแบบเดิม ๆ อยู่กับที่ คือ ทรงอยู่และทรุดลงตามลำดับ ไม่ค่อยได้รับพัฒนารูปแบบ และวางยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการวัดที่เป็นระบบและรูปธรรมที่ดีและเหมาะสมในสถานการณ์ยุคปัจจุบัน ที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม วัฒนธรรมและสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น การบริหารจัดการวัดใน

บางสถานที่จึงมีปัญหาในด้านต่าง ๆ มาก ขาดการแก้ไขในการบริหารจัดการวัดที่เหมาะสมตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา จนถึงขั้นวิกฤตขาดพระภิกษุสามเณรที่เป็นบุคลากรที่สำคัญในการบริหารจัดการวัดและพระพุทธศาสนา และกลายเป็นวัดร้างไปในที่สุด ปัญหาเหล่านี้ยังไม่ได้ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องถูกหลักการบริหารจัดการวัดที่เหมาะสมตีมจากคณะสงฆ์นัก และอาจกลายเป็นสาเหตุใหญ่ อันนำพาและส่งผลเสียหายถึงความทรุดโทรมเสื่อมสลายของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในภายหน้าอีกด้วย (พระครูวิสุทธิธานันท์คุณ (สุรศักดิ์ วิสุทธิธำโร) 2557)

วัดที่มีโบราณสถาน จึงเป็นที่ท่องเที่ยวสำคัญ เพราะมีพุทธศิลป์เป็นแหล่งจูงใจ พุทธศิลป์เป็นทัศนูปกรณ์ในการสอนธรรมะได้อย่างดี ฉะนั้นเมื่อศึกษาความหมายของพุทธศิลป์ให้ลึกซึ้งลงไปแล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องของธรรมะทั้งสิ้น จึงเห็นว่าการอนุรักษ์ไว้นั้นมีคุณค่าทางการดำรงพระพุทธศาสนาไว้และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย และยังเป็นแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถทำให้เศรษฐกิจโดยรวมของชาติดีขึ้นได้ ด้วยเหตุนั้นวัดจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่า เพราะเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรม มีทรัพยากรทางกายภาพ ทรัพยากรทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพียงแต่จะถ่ายทอดออกไปได้อย่างไร ถ้าเราไปแยกส่วน ไม่ได้มองอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผล เราก็จะทำได้เพียงแค่มาวัดเพื่อถ่ายรูปสวยงาม การบริหารจัดการด้านแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและมรดกวัฒนธรรมควรเป็นเรื่องที่มีหลักประสมประสานกันหลายรูปแบบ รวมทั้งการบริหารทางธุรกิจ การจัดการรักษาสถานที่ซึ่งเป็นมรดก การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อุตสาหกรรมด้านขนส่ง โบราณคดี พิพิธภัณฑสถานศิลปะที่มองเห็นสัมผัสได้ และผลผลิตต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม การจัดการท่องเที่ยวในวัดแม้กระทั่งในพระอารามหลวงยังมีข้อจำกัดอยู่มากพอสมควร ทั้งด้านกายภาพ ด้านนโยบาย ด้านการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อม (พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมืองเส, 2553)

จากที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันวัดทั่วประเทศมีแนวโน้มทุบทำลายโบราณสถานสำคัญๆ อาทิ โบสถ์ กุฏิ เจดีย์และสิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานเพิ่มสูงขึ้น ทั้งที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตาม พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และยังไม่ขึ้นทะเบียน โดยที่ไม่ตั้งใจและต้องการทุบทำลาย ซึ่งวัดส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าโบสถ์หรือว่ากุฏิหลังเก่าคับแคบเล็กเกินไป เจ้าอาวาสจึงสั่งให้ทุบทำลายโบราณสถาน เพื่อปรับปรุงและบูรณะวัดให้ใหญ่โตมีความทันสมัยเหมือนกับวัดอื่น ๆ ซึ่งการกระทำดังกล่าวสวนทางกับกรมศิลปากรที่ต้องอนุรักษ์และดูแลโบราณสถาน ต้องยอมรับว่าปัจจุบันมีการแจ้งความดำเนินคดีกับวัดหลายแห่งกรณีปรับปรุงและบูรณะวัดโดยทุบทำลายโบราณสถาน ดังนั้น คิดว่าต้องเข้าแก้ปัญหาเรื่องนี้จริงจัง เพื่อไม่ให้เกิดคดีความเพิ่มมากขึ้น โดยมอบหมายให้สำนักศิลปากร 15 แห่งทั่วประเทศ ทำงานเชิงรุกมากขึ้น เพราะที่ผ่านมาการทำงานของกรมศิลปากรล่าช้ากว่าวัด เข้าไปพบหรือว่าตรวจสอบต่อเมื่อรื้อถอนแล้ว และพบว่าหลายวัดที่โบราณสถานถูกทำลาย เพราะเป็นเจ้าอาวาสใหม่จึงทำอะไรตามอำเภอใจ และ ไม่รู้ว่าสิ่งปลูกสร้างดังกล่าวมีความสำคัญอย่างไร ดังนั้นคิดว่าต้องทำงานแบบเข้าถึงและสร้างความเข้าใจกับวัดเรื่องการพัฒนาวัดต้องคำนึงถึงขอบเขตของการอนุรักษ์ (นางโสมสุดา ลียะวณิช 2553 :31)

ด้วยเหตุนั้นเจ้าอาวาสจึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับการบริหารวัดในด้านการบริหารจัดการโบราณสถานในวัดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งหวังว่าจะได้ตระหนักถึงปัญหาทางด้านความรู้การบริหารวัดเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในพื้นที่เพื่อเป็นการท่องเที่ยวของตำบลและของประเทศ ซึ่งวัดที่มีการบริหารจัดการโบราณสถานในวัดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่หลายแห่งที่มีอายุ

ยาวนานเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเป็นสถานที่พักผ่อนของประชาชนซึ่งยังขาดรูปแบบการบริหารที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาวิธีการแก้ปัญหาการบริหารและการพัฒนาโบราณสถานในวัดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนให้มีคุณภาพสืบไป ดังเราจะได้ศึกษาตามลำดับ

รูปแบบของการบริหารจัดการวัด

การศึกษารูปแบบในการจัดการและการบริหารวัดจำเป็นอย่างมากที่เราจะต้องเข้าใจก่อนว่าความหมายของคำว่าวัดมีการบริหารจัดการอะไรได้บ้าง และวัดทำอะไรได้บ้างในสถานที่ของตนด้วยเหตุนี้ เราจึงต้องดูคำว่า การบริหารวัดหมายถึง การปกครองบังคับบัญชากำกับดูแล แนะนำ สั่งสอน ฝึกอบรม สามเณร และฆราวาสผู้อยู่ในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ให้อยู่ในศีลธรรมอันดีและดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ของวัด ให้สำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพสูงสุด (กรมการศาสนา 2542: 2) การบริหารเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบันเพราะการทำงานจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวนั้น ก็เพราะนักบริหารมีเทคนิคและวิธีการทำงานไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะการบริหารวัดซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนการบริหารวัดอย่างเป็นระเบียบจะส่งผลให้ร่มรื่นน่าอยู่ นำเข้าไปประกอบกิจกรรมทางศาสนา รวมทั้งเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนที่เข้าไปสัมผัสพบเห็น การบริหารจึงมีความสำคัญ การบริหารวัดทำให้การดำเนินงานภายในวัดเป็นระบบมากขึ้น ทำให้สะดวกในการประสานงาน ทำให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดความประหยัดในการดำเนินงาน สามารถติดตามตรวจสอบการดำเนินงานได้ และทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จทุกคนพึงพอใจ (กรมการศาสนา 2542: 31)

การบริหารงานของวัดมีความสำคัญในการทำให้วัดสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้องการ กล่าวคือ ทำให้ภิกษุสงฆ์สามเณรมีความรู้ความสามารถ ทำให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณรปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ทำให้วัดสามารถทำหน้าที่เผยแผ่วิถีชีวิตที่ประเสริฐไปสู่สังคม ทำให้ประชาชนรู้สึกาวัดเป็นของชุมชน ทำให้วัดเป็นศูนย์การศึกษาเล่าเรียน และทำให้วัดมีความร่มรื่นเป็นที่พบปะนัดพบปะของประชาชน (พระศรีปริยัติโมลี (พระมหาสมชัย กุศลจิตโต) 2543: 101) การบริหารวัดในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้รูปแบบของการบริหารที่ยึดหลักของพระธรรมและพระวินัยเป็นเบื้องต้น พระสงฆ์ที่อยู่ในวัดนั้นจะยึดหลักของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้เป็นหลักแห่งการอยู่ร่วมกัน การบริหารในสมัยพุทธกาลจึงเป็นการบริหารแบบธรรมาธิปไตย แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป สรรพสิ่งก็เปลี่ยนแปลง ปัจจุบันสังคมได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะแห่งเวลาภายใต้การเปลี่ยนแปลงของวัตถุ จิตใจของคนก็เปลี่ยนแปลง วัดในยุคปัจจุบันนี้มีความเกี่ยวเนื่องทางด้านสังคมเป็นอย่างมากด้วยปัจจัยหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะความเกี่ยวเนื่องทางด้านจิตวิญญาณ การบริหารวัดจึงต้องปรับเปลี่ยนระบบรูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย ทันทับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา แม้แต่การนำเสนอหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ต้องเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการเพื่อให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ด้วยเหตุนี้การบริหารวัดในปัจจุบันจึงได้เปลี่ยนรูปแบบ ระบบ วิธีการ การสร้างระบบให้เหมาะสมกับผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ และสังคมโดยรอบ เพื่อให้การบริหารเป็นไปตามความหมายของมันเองที่ว่า หมายถึงการปกครอง การดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงานหรือการจัดการ กิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่คณะหรือองค์กรต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น ๆ ด้วยดี มีประสิทธิภาพ

การบริหารจัดการทางด้านพระพุทธศาสนาหรือการบริหารจัดการวัด มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยหลายอย่าง องค์ประกอบหลายอย่างที่มีความเกี่ยวข้องเนื่องกับการบริหารจัดการดังนี้

1. ศาสนบุคคลได้แก่ พระภิกษุสามเณรที่อยู่อาศัยในวัดหรือชุมชนเดียวกันนั้น
2. ศาสนธรรมได้แก่ หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่จะต้องยึดเป็นหลักเสมอในการบริหารจัดการงานวัดนั้น ๆ จะละเลยเสียไม่ได้ ซึ่งประกอบด้วยพระธรรมและพระวินัย
3. ศาสนสถานได้แก่ ศาสนวัตถุหรือ ศาสนสมบัติ ได้แก่ วัดและทรัพย์สินต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์
4. ศาสนพิธีได้แก่ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาและชุมชน อันจัดเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวพันกับสังคมทั่วไปองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการบริหารจัดการวัดที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ผู้บริหารจะลืมนเสียไม่ได้ เพราะมีความสำคัญแก่การบริหารจัดการเป็นอย่างมาก แต่ก็มีสิ่งอื่นที่มาเกี่ยวข้องด้วยนั่นก็คือความแตกต่างของคนในสังคม ซึ่งผู้บริหารจะต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ด้วยในการบริหารจัดการ

โดยเฉพาะสถาบันทางสังคมอันจะส่งผลต่อการบริหารจัดการวัด โดยภาพรวม ได้แก่ สถาบันทางสังคม ซึ่งแบ่งเป็น 7 สถาบันที่มีความสอดคล้องกับการบริหารวัดเพื่อให้เป็นไปอย่างดีและอยู่ด้วยกันกับสังคมได้

1. สถาบันครอบครัว
2. สถาบันการศึกษา
3. สถาบันการศึกษาศาสนา
4. สถาบันทางเศรษฐกิจ
5. สถาบันการเมืองการปกครอง
6. สถาบันนันทนาการ
7. สถาบันสื่อสารมวลชน

สถาบันทั้ง 7 สถาบันมีความสัมพันธ์กันและทุกสถาบันทำหน้าที่ของตนเอง เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม และนอกจากนี้ สิ่งที่เราควรคำนึงถึงอีกประการหนึ่งก็คือลักษณะของสังคม สิ่งที่สำคัญที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดที่ควรตระหนักถึงก็คือ พระสงฆ์สามเณรและวัดซึ่งเป็นตัวแทนสถาบันพระพุทธศาสนา เป็นผู้ดำเนินกิจการพระศาสนาในสังคมทุกส่วนทุกระดับ โดยคณะสงฆ์ซึ่งมีมหาเถรสมาคมและพระสังฆาธิการ เป็นผู้ปกครองและบริหารคณะสงฆ์ และการพระศาสนาให้เป็นไปโดยเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย กฎหมายบ้านเมืองและระเบียบประเพณีของสังคมทุกส่วนทุกระดับ การคณะสงฆ์และการพระศาสนาที่พระสงฆ์และวัดได้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชนในสังคม แบ่งออกได้เป็น 6 ประการ คือ

1. การปกครอง ได้แก่ การรักษาความเรียบร้อยดีงาม การดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณรทั้งสังฆมณฑล ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างบริสุทธิ์ถูกต้องเพื่อเป็นตัวอย่างและจะได้อบรมสั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึง
2. การศาสนศึกษา ได้แก่ การดำเนินการให้พระภิกษุสงฆ์สามเณร และคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จนมีความเข้าใจ และสามารถปฏิบัติได้ตามสมควรแก่ฐานะานุรูปอย่างเที่ยงแท้จริงจัง

3. การศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือให้เด็กและประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในและนอกระบบ การศึกษาของรัฐ เพื่อที่จะสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมประเทศชาติ

4. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้ทราบ เข้าใจ และน้อมนำไปปฏิบัติเพื่อลวงพ้นความทุกข์และประสบความสุขตามอุปนิสัย และผลของการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาของแต่ละคน อันจะยังผลให้สังคมตลอดจนประเทศชาติมีความผาสุก สันติสุข และมีความเจริญก้าวหน้า

5. การสาธารณูปการ ได้แก่ การดำเนินการให้วัดทั่วประเทศ เป็นวัดโดยสมบูรณ์เป็นที่พำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่ทำบุญ บำเพ็ญกุศล ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถานโบราณวัตถุ ของสังคมนั้น ๆ

6. การสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ประชาชนทางจิตใจและทางวัตถุที่ไม่ขัดพระธรรมวินัย และสมณวิสัย เพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชนแห่งวัดนั้น ๆ และทั่วไป (พระครูใบฎีกาภิชาติ ธรรมสุโท (พรสุทธิชัยพงศ์) 2553)

ส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการอยู่ที่มีการลงมือปฏิบัติจริง หลักการบริหารจัดการวัดสมัยใหม่นั้น จะต้องประกอบด้วยหลักการดังต่อไปนี้ คือ

1. การสร้างค่านิยม (Shared Values) ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารจัดการนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในทางระบบ แบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารจัดการวัดจะได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

2. จัดโครงสร้าง (Structure) ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสมเป็นไปตามเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการสร้างความสำเร็จให้แก่การบริหารจัดการวัด

3. จัดระบบงาน (Systems) ได้แก่ การวางหลักการบริหารจัดการต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบและเป็นระเบียบ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานและเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

4. จัดกิจกรรม (Style) ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารจัดการ เป็นไปทั้งในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ

5. บุคลากร (Staff) ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร หรือผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถเป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะการบริหารงานจะสำเร็จหรือไม่ส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นควรเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสมกับงาน

6. เสริมทักษะ (Skills) ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

7. กลยุทธ์ (Strategy) ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่เลือกใช้ในการบริหารจัดการนั้นระบบรูปแบบ ต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ที่กล่าวมานี้คือ หลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่ใช้ปฏิบัติ แต่เหนือสิ่งอื่นใด การบริหารวัดนั้นที่สำคัญยิ่งก็คือการลงมือปฏิบัติจริง เป็นสิ่งที่กระทำได้อย่างยิ่ง ที่จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไป

อย่างมีระบบระเบียบตามจุดประสงค์ที่ได้วางเอาไว้ การบริหารจัดการที่ดีจึงอยู่ที่การนำเอาทฤษฎีไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้จัดระบบของจุดเริ่มต้นของการทำงานไว้ดังนี้

1. สำรวจ (Research) ได้แก่ การหาข้อมูลในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารโครงสร้าง หรือแม้แต่ข้อมูลทางบุคลากร การมีข้อมูลที่เพียบพร้อมในด้านต่าง ๆ นั้น จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีระบบและเป็นระเบียบ

2. การสื่อสาร (Communication) ได้แก่ การนำเสนอและการรับข้อมูลจากส่วนต่าง ๆ การนำเสนอจะต้องชัดเจนมีประสิทธิภาพใช้ชักจูง การรับข้อมูลก็ต้องเลือกรับข้อมูลที่มีประโยชน์ การสื่อสารในรูปแบบของการบริหารจัดการนั้น จึงต้องอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในเบื้องต้น

3. การวางแผน (Action Planning) ได้แก่ การกำหนดทฤษฎีการกระทำหรือเชิงปฏิบัติภาคปฏิบัติในทางการบริหารนั้นจะต้องสอดคล้องกับทฤษฎี การวางแผนจึงเป็นส่วนสำคัญในการสร้างรูปแบบของการปฏิบัติจริง

4. การประเมินผล (Evaluation) ได้แก่ การสรุปผลของการบริหารจัดการ ในส่วนของการประเมินผลนี้ จะทำให้เราได้ทราบถึงข้อผิดพลาด และจุดที่ควรแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นและส่งเสริมข้อที่ได้ให้ผลดีอยู่แล้ว เพื่อการบริหารที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (กรมการศาสนา 2546: 46-48)

การบริหารวัด สามารถสร้างสังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ สามารถสร้างวัดให้เป็นส่วนหนึ่งในการชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องแก่สังคมอีกทั้งทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และ การบริหารวัดที่มีประสิทธิภาพจะมีความสำคัญต่อการใช้ทรัพยากรซึ่งรวมถึงโบราณสถานด้วย ให้เกิดประโยชน์สูงสุด (ประเวศ วะสี 2539: 119)

ภารกิจของเจ้าอาวาส

เมื่อกล่าวถึงเจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการ ก็คือผู้ที่ปกครองและดูแลวัด เจ้าอาวาสในฐานะผู้ปกครองดูแลและเป็นผู้แทนของวัด มีบทบาทและภารกิจในการบริหารวัดในฐานะพระสังฆาธิการจึงต้องรับภาระการบริหารจัดการวัดให้เป็นไปตามความมุ่งหมายและตรงตามวัตถุประสงค์แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และกฎกระทรวง โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

ความสำคัญของเจ้าอาวาส กล่าวถึงความสำคัญของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญเนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชน โดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารและจัดการวัด ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (กรมการศาสนา 1540 คำนำ) พระสังฆาธิการผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส มีบทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบงานด้านการปกครองตนเอง และ การปกครองวัด 4 ฐานะ ดังนี้คือ

1. มีบทบาทหรือหน้าที่รับผิดชอบฐานะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา
2. มีบทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นผู้แทนวัด
3. มีบทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นพระสังฆาธิการ
4. มีบทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย

พระสังฆาธิการในฐานะเจ้าอาวาสนอกจากจะมีบทบาทและหน้าที่ใน 4 ฐานะข้างต้นแล้วยังมีหน้าที่ในการบริหารจัดการวัดให้เป็นไปตามความมุ่งหมายและตรงตามวัตถุประสงค์แห่ง

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 และกฎมหาเถรสมาคมโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยด้วย (พระครูสิริอาภากร อัมภา 2550)

ด้วยเหตุนี้ การปกครองสงฆ์นั้น วัดแต่ละวัดนอกจากจะจัดการปกครองโดยมีกฎระเบียบ กติกา เฉพาะของแต่ละวัดแล้ว ยังจะต้องอยู่ภายใต้ระเบียบการปกครองแห่งราชอาณาจักรและ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย เช่นกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม กฎกระทรวง เป็นต้น แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดแย้งต่อหลักการแห่งพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ส่วนการ ปกครองบุคลากรภายในวัดที่นอกเหนือจากภิกษุสงฆ์ สามเณร ซึ่งได้แก่ศิษย์วัด แม่ชี คนงาน รวมทั้ง ข้าราชการผู้อาศัยในวัดคนอื่น ๆ เจ้าอาวาสจะมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารวัดและ กระจายอำนาจหน้าที่เพื่อช่วยกันดูแลและพัฒนาวัดบุคลากรทั้งหมดที่มีอยู่ภายในวัด รวมทั้ง คณะกรรมการบริหารวัด ล้วนมีความสำคัญ เพราะต่างก็มีส่วนรับผิดชอบต่อกิจการของวัดและมีส่วน ทำให้วัดก้าวหน้าหรือตกต่ำได้เช่นกัน แต่หากช่วยกันบริหารวัด โดยปฏิบัติตามระเบียบที่วางไว้ หมั่น ปรึกษาหารือเกี่ยวกับกิจการของวัดเพื่อปรับให้เข้ากับความต้องการของส่วนรวมก็จะทำให้ภารกิจของ วัดประสบความสำเร็จได้ (พระมหาทะนงชัย บุรณพิสุทธิ์ 2545)

เพื่อให้การบริหารปกครองวัดเป็นไปได้อย่างดี มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ได้กำหนดให้แต่ละวัดมีพระภิกษุดำรงตำแหน่งบริหารปกครองคณะสงฆ์ภายในวัด ซึ่งได้แก่ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส โดยในมาตรา 36-37 ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้า อาวาสไว้ดังนี้ ดำเนินการปกครองภิกษุสงฆ์ สามเณรที่อยู่ในวัดให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม การดำเนินการสอดส่องดูแลรักษาความดีงามภายในวัด การปกครอง และสอดส่องให้ภิกษุสงฆ์ที่มาพำนักอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามระเบียบต่าง ๆ ของวัดด้วยดี (ทวี ขจรกุล 2547) จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการวัดนอกจากเจ้าอาวาสจะต้องคำนึงถึงพระ ธรรมวินัยกฎหมายบ้านเมืองและกฎหมายคณะสงฆ์เป็นต้นแล้ว สิ่งที่สำคัญที่พึงตระหนัก คือความ เจริญมั่นคงของวัด การพัฒนาวัดให้มีศักยภาพที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชน ชุมชน สังคม และการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกลไกการบริหารจัดการอย่างมี ระเบียบและต้องการทำอย่างต่อเนื่อง

เจ้าอาวาสมีหน้าที่บำรุงรักษาวัด อนุรักษ์โบราณสถาน จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้ เป็นไปด้วยดีปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม เป็นธุระใน การศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้ความสะดวกตามสมควรในการ บำเพ็ญกุศล (พระวิสุทธิกัทรธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), มปป 84)

สรุป

เจ้าอาวาสจะต้องผู้บริหารให้อยู่ในหลักทั้ง 3 ประการ คือ คุณธรรมในการครองตน คุณธรรม ในการครองคนและคุณธรรมในการครองงาน ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารงานในองค์การ เพราะองค์การจะดีเยี่ยมไม่ได้ ถ้าหากว่าผู้บริหารแย่ และองค์การจะแย่ไม่ได้ ถ้าผู้บริหารเยี่ยม นั่นเป็น การแสดงให้เห็นว่า เจ้าอาวาสที่มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ หรือกล่าวได้ว่าเจ้าอาวาสที่ดี จะต้องบริหารองค์การได้ดีตามไปด้วย

การบำรุงรักษาวัด คือการก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน, โบราณวัตถุ การ ปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงเงินแรงงานและ

แรงความคิดอันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ศาสนสถาน และศาสนวัตถุของวัดวาอารามต่าง ๆ จักได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นไปด้วยดี ด้วยหน้าที่ของเจ้าอาวาสผู้นี้

การจัดกิจการของวัดเป็นการจัดกิจการของวัดตามหน้าที่ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดกิจการแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล กิจการของวัดโดยซึ่งหมายถึงกิจการ 5 ประเภท คือ การ ศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งสอดคล้องกับระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งวิธีปฏิบัตินั้นมหาเถรสมาคมได้กำหนดขึ้น หรือที่จะกำหนดขึ้นในกาลต่อไปหรือที่ต้องปฏิบัติตามจารีตประเพณีอันดีงาม ส่วนกิจการที่ต้องจัดการแทนวัดในฐานะผู้แทน เช่น การรับทรัพย์สิน การอรรถคดี กิจการเหล่านี้ เจ้าอาวาสจะต้องจัดการให้เป็นไปด้วยดี คือเป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผนหรือจารีตว่าด้วยเรื่องนั้น

การจัดการศาสนสมบัติ การดูแลและรักษา การใช้จ่าย การจัดหาทรัพย์สินของวัด ตลอดจนการบัญชีทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถานและศาสนสมบัติของวัดที่ตนเป็นเจ้าอาวาสให้เป็นไปด้วยดี คือ ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง เจ้าอาวาสต้องคอยปกป้องผองภัยอันตรายทั้งหลายภายนอก ไม่ให้เข้ามาเบียดเบียนทำร้ายพระภิกษุสามเณรหรือคฤหัสถ์ ที่อยู่ภายในวัดของตน ให้มีความปลอดภัยจากอันตรายทั้งหลายเปรียบเสมือนแม่ไก่กางปีกป้องคุ้มครองลูกของตนให้มีความปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวงนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปแล้ว หน้าที่ของเจ้าอาวาส จึงต้องมีหลักธรรมของเจ้าอาวาส หมายถึงเจ้าอาวาสที่จะทำให้การบริหารวัดให้มีประสิทธิภาพ ควรมีอยู่ด้วยกันให้ครบทั้ง 3 ด้าน คือ หลักธรรมในการดำรงตน เป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับเจ้าอาวาส หลักธรรมต่อเพื่อนร่วมงาน เป็นคุณธรรมเพื่อความดีงามแห่งสังคม และช่วยส่งเสริมชีวิตที่ดีร่วมกันระหว่างเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ และหลักธรรมในการปฏิบัติงาน จะเป็นคุณธรรมที่มีประโยชน์ต่อการทำงาน การปกครอง โดยช่วยจัดและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน นอกจากนี้ เจ้าอาวาสในฐานะที่เป็นทั้งผู้บริหารและผู้นำยังต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อสภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งจากภายนอกและภายใน เพื่อให้การบริหารเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่ว่าในสภาวะใดก็ตาม

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา, (2540).คู่มือการบริหารและการจัดการวัดฉบับย่อ, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา,

กรมการศาสนา, (มปป). “คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา”,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,

กรมการศาสนา, (2546).วัดพัฒนา 46, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,

กรมการศาสนา, (2542).คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, กรุงเทพมหานคร : กองแผนงาน กรมการศาสนา,

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2538)., คู่มือการบริหารศึกษาคณะสงฆ์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา,

ประเวศ วะสี, (2539). “พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม” ในหลักการบริหารจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ,

- พระเทพปริยัติสุธี วรวิทย์ คงคปญโญ. (2545) การคณะสงฆ์และการศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- พิสิฐ เจริญวงศ์, (2550).การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ, กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.
- พระศรีปริยัติโมลี (พระมหาสมชัย กุศลจิตโต), (2543).การเมืองมิใช่เรื่องของสงฆ์, กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์,
- พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาญา, มปป. วิทยานิพนธ์
- พระครูวิสุทธิธรรมาทร (สุศักดิ์ วิสุทธิธรรมาทร) (2557).การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา. หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช
- พระมหาบุญพิเศษ จันทน์เมืองเส.(2553).การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอกในเกาะรัตนโกสินทร์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชา การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.
- พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธรรมสุโข (พรสุทธิชัยพงศ์), (2553). “ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- พระครูสิริอาภากร อภิภา,(2550) “บทบาทเจ้าอาวาสด้านการปกครองและด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม:กรณีศึกษาเจ้าอาวาสในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
- พระมหาทะนงชัย บุรณพิสุทธิ, (2545).บทบาทของวัดในเขตชุมชนเมืองในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, ศิลปศาสตร์ (พัฒนาชนบทศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล,
- ทวี ขจรกุล, (2547) “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม,